

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Baranyai Norbert

**„...VALÓSÁGBÓL TÁPLÁLKOZIK S MÉGIS
KÖLTÉSZET”
AZ ÖNÉLETRAJZI (ÚJRA)OLVASÁS
LEHETŐSÉGEI MÓRICZ ZSIGMOND
REGÉNYEIBEN**

DE Bölcsészettudományi Kar
2007

I. Az értekezés célkitűzése

Doktori disszertációmban Móricz Zsigmond prózájának újraértelmezésére vállalkozom négy regényének a részletesebb elemzése segítségével. A témaválasztást elsősorban az indokolta, hogy Móricz alkotásaira az utóbbi években igen kevés figyelmet fordított az irodalomtudomány, hiszen egy-két újraolvasó tanulmánytól eltekintve nem igazán született komolyabb összefoglaló munka e prózaművészet vizsgálatáról. Célom így elsősorban arra irányult, hogy megmutassam, Móricz alkotásai ma sem veszítették el aktualitásukat, s az újabb irodalomelméleti meglátások tükrében is kiállják az újraértelmezés próbáját.

Mindebből következően a disszertáció több, egymással természetesen szorosan összefüggő célkitűzést fogalmaz meg. Egyfelől kiindulásképpen választ kíván adni arra a kérdésre, hogy milyen recepciótörténeti okai vannak a móriczi próza iránti, ezredvégen tapasztalható csekélyebb befogadói érdeklődésnek. Ennek tükrében pedig számot vet azzal, hogy a Móricz prózájával gyakran kapcsolatba hozott stílustörténeti, poétikai fogalmak milyen módon tehetőek aktuálissá egy kortárs horizontú újraolvasás számára. Ezen célokat elsősorban az értekezés első fejezete (I. *Élet-Mű-Olvasás — A Móricz-újraértés lehetséges irányai és a szövegolvasás kiindulópontjai*) fogalmazza meg, bár az ezt követő, regényeket elemző egységek is minden esetben vissza-visszatérnek hozzájuk az adott mű által felvetett kérdésekhez alkalmazkodva.

Mivel a disszertáció alapvetően szövegelemzésekre, és nem az egész életmű monografikus igényű áttekintésére koncentrál, ezért elsődlegesen az egyes regények újraolvasását tűzi ki céljául. Ez azonban nemcsak az értekezés címében megfogalmazott önéletrajzi nézőpontú értelmezésre korlátozódik, hiszen az egyes fejezetek igyekeznek feltárni a szövegekben rejlő, egyéb jelentéslehetőségeket is. Az önéletrajziság választott szempontja elsősorban az elemzett szövegek recepciótörténeti megítélésével magyarázható: olyan regényeket választottam ugyanis újraértelmezésre, melyeket a valóságanalóg és/vagy (auto)biografikus olvasásmód is kitüntetett a figyelmével, s amelyek így a korábbi évtizedek kánonalkotásának alappilléreivé válhattak. A disszertáció megírásának kezdetén elsődleges szándékom még az volt, hogy rámutassak, az egyes regények kapcsán évtizedeken át meghatározóvá vált értelmezői kérdések milyen módon fedték el a szövegek poétikai világának összetettségét. A Móricz-művek aktualitását hangsúlyozó érvelésmód az időközben megjelenő újraolvasások fényében talán már kevésbé látszik újszerűnek, azonban a szövegek

többértelműségét hangsúlyozó argumentáció továbbra sem igazán vált feleslegessé, ezért az erre irányuló megállapítások részét képezik az elemzéseknek.

Mindezzel együtt ez a szövegekre szűkítő értelmezés azt feltételezi, hogy az alkalmazott szempontok az egyes művek megközelítésén túlmenően nemcsak a *mű*-, hanem az *életműolvasás* lehetséges aspektusaira is rámutathatnak. Ily módon az egyes interpretációk argumentációs erejének nemcsak a vizsgált alkotásokra nézve van tétje, hanem az életmű egészére vonatkozóan is, hiszen egy-egy meggyőző olvasat értelmezői kérdései az életmű más darabjainak újraolvasásához is adalékul szolgálhatnak. Ennek megfelelően a dolgozat folyamán többször is hangsúlyossá válik, hogy milyen irányban volna még folytatható egy-egy olyan gondolatmenet vagy felvetés, mely a témához csak részben kapcsolódik. Ennek egyfajta összegzéseként fogalmazódott meg az utolsó, kitekintő irányultságú fejezet (*VI. A továbbgondolás lehetőségei*), mely vázlatosan és a teljesség igénye nélkül azt összegzi, hogy milyen lehetséges utak rejlenek még a disszertáció felvetéseiben Móricz műveinek újraolvasására vonatkozóan.

II. A kutatás módszerei

A célkitűzéseknek megfelelően az értekezés hat nagyobb részre tagolódik. A négy elemző fejezetet egy olyan bevezetés előzi meg, amelyben a legfontosabb befogadástörténeti, elméleti kérdések tisztázása mellett az alapvető értelmezői szempontokat összegzem. Ezt követi a négy regény újraolvasási kísérlete, amelyekben a hasonló alapkiindulás mellett minden esetben igyekeztem más aspektusból megvilágítani az egyes szövegek értelmét. Mind a négy regény kapcsán arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy a móriczi próza összetettebb jelentéseket foglal magába annál, hogy a valóság tökéletes reprezentációját lássuk benne.

A disszertáció alapvető módszertani célkitűzése, hogy a szövegek befogadásának problémáit előtérbe helyezve és egy nyelvi-retorikai irányultságú vizsgálatból kiindulva immáron az *olvasás* aktusára irányítsa rá a figyelmet. Ez azonban nem jelenti szükségszerűen azt, hogy teljes mértékben el kellene határolódnunk a más nézőpontú kérdéseket előtérbe állító értelmezésektől. Nem tehető ugyanis semmissé az olvasói törekvés, mely a szövegek értelmét a valósághoz, az életrajzhoz való viszonyban keresve szerzőelvű interpretáció kidolgozására törekedett. Nemcsak azért, mert ez általánosságban is a befogadás mai napig meghatározó elvárása, hanem azért sem, mert e szempontrendszer — új alapokra helyezve és mintegy *újraértelmezve* — Móricz alkotásainak megértésében továbbra is kulcsfontosságú

szerepet játszhat. Ennek köszönhetően a disszertáció első fejezete a recepciótörténeti áttekintés mellett olyan fogalmak (realizmus, valóság-fikció, szerzőelvű olvasás) irodalomelméleti áttekintésére vállalkozik, melyek a móríci epika befogadását hosszú évtizedekig meghatározták. Az elméleti tisztázás szándékának persze a disszertáció alapvető célja korlátokat szab: épp ezért a fejezet a Móríci prózájának újraolvasásához termékenyek tűnő teóriákra koncentrálnak elsősorban, míg az esetleges további problémákra csak vázlatosan utal.

Az általam elemzésre választott négy regény pedig az olvasástörténet során hagyományozódott *önéletrajz*ságnak (mely nem műfaji jellegű terminus: sokkal inkább a szerzőelvűséggel rokonítható olvasásmód vagy olyan funkció, mely az alkotásokat egy „önéletrajzi térben” értelmezi) egy-egy sajátos változatát reprezentálja. Így esett a választásom az önéletírásként számon tartott *Életem regényére*, az interjúk alapján születő *Árvácskára* és *A boldog emberre*, illetve az önéletrajzi ihletettségüként emlegetett, de fiktív regényként értékelt *Légy jó mindhalálgra*. Mivel az egyes fejezetek alapvetően egy-egy szöveg újraolvasását tekintik elsődleges feladatuknak, ebből következően a kiválasztott regények értelmezésére nem valamiféle „fejlődéstörténeti” modellnek megfelelően, hanem a megjelenés kronológiai sorrendjében kerül sor.

Az egyes regények értelmezése — az egyértelmű különbségek ellenére — némileg azonos logika szerint építkezik. Minden egyes elemzést egy olyan bevezetés előz meg, amelyben a recepciótörténeti kérdések felvázolását az adott szövegre érvényes értelmezői szempontok számbavétele egészíti ki. A befogadástörténeti közelítés azért nem tűnhet indokolatlannak az első fejezetben összefoglalt általános áttekintés ellenére, mert az egyes regények recepcióját számos olyan egyedi tényező befolyásolta, amelynek számbavétele szükséges az értelmezések kialakításához. A szövegolvasás során a bevezető fejezet elméleti megállapításait tekintem kiindulási alapnak, és természetesen az állandó ismételtetés elkerülése érdekében igyekszem mellőzni a rá való folyamatos hivatkozásokat. Ennek ellenére természetesen bizonyos kérdések — immár a teoretikus horizontról „átkerülve” a szövegolvasás terébe — óhatatlanul újra előkerülnek a regények elemzésekor is.

Mindemellett a szövegek értelmezésekor olyan elvet követek, mely nem kizárólag egyetlen elméleti iskola szempontrendszerének megfelelően próbál az alkotások jelentéséhez hozzáférni. Úgy vélem ugyanis, hogy elsődlegesen a vizsgált szövegnek kell(ene) meghatároznia azokat a kérdéseket, amelyek alapján megtörténhet a velük kezdeményezett értelmező dialógus kialakítása. Ennek megfelelően igyekszem egyaránt hasznosítani a narratopoétika, a mítoszkritika vagy a hermeneutika elméleteinek különféle meglátásait is.

Ezen túlmenően pedig mind a négy regény újraolvasásakor érvényesíteni kívánom azt a dekonstrukciós „módszert”, amelynek köszönhetően megpróbálom felmutatni, hogy a szövegek jelentésszerkezete miként foglal magába egymásnak akár ellentmondó diskurzusokat is. A szövegek többértelműségét így jórészt a (művészi) nyelv azon sajátosságából eredeztetem, hogy a szöveg által intencionált jelentései mellett/ellenében olyan értelmezési lehetőségeket képes kialakítani, melyek egy lezárhatatlan olvasás részévé teszik Móricz-műveit. Hangsúlyozandó azonban, hogy mindez elsősorban a befogadásban létrejövő tapasztalat: vagyis a szövegek olvasása során a nyelv működése teszi lehetővé, hogy a korábban meghatározó, egyértelműsítő olvasatok egy összetettebb jelentésszerkezet ellenében „lepleződjenek le.” A szövegek olvasása így olyan kérdésekkel szembesítheti a befogadót, amelyek a móriczi próza újraértését a modernség alapkérdéseinek horizontjában helyezik el.

Alapvető módszertani megoldásként az alkotások vizsgálatát a műfaji diskurzusok párbeszédésként igyekszem végrehajtani. Ennek megfelelően a *Légy jó mindhalálig* kapcsán azt próbálom meg cáfolni, hogy a regényt pusztán ifjúsági regényként érdemes megközelíteni. Ezt bizonyítandó a nevelődésregény műfajához való viszony alapján a bibliai motívumok szerepének és a szöveg példázatszerűségének lehetséges jelentéseit igyekszem számba venni. *A boldog ember* vizsgálatakor két, látszólag igen távolálló műfaj, az interjúk nyomán készülő, dokumentatív életrajz és a mese sajátos ötvöződése képezi az elemzés tárgyát. Ezzel kapcsolatosan arra kívánok rámutatni, hogy a főhős élettörténetének elbeszélése a szöveg példázatos jelentéseinek köszönhetően egyfajta alkotói önértelmezésként is olvasható. Az *Életem regényét* az önéletírás, a családregegy és a szociográfia újraírásaként közelítem meg, melyben a referencialitás és a nyelvi létesítés viszonya mellett az emlékezet és a múlt elbeszéléseinek kapcsolatrendszerét igyekszem nyomon követni a regény világában. Végezetül az *Árvácskát* a bibliai zsoltárokkal való összevetés alapján panaszimaként értelmezem, melyben a szenvedésről való beszéd esztétikai sajátosságait próbálom körüljárni.

III. A kutatás eredményei

A *bevezető fejezet* recepciótörténeti áttekintése annak a meglátásnak ad hangot, hogy a világképi eltérések ellenére hasonló kérdésirányból közelítő népi és marxista ideológia értelmezései egyaránt hozzájárultak Móricz műveinek ezredvégen tapasztalható „kifosztottságához.” Ennek ellenére az elméleti újraértések és fogalmi tisztázások arra engednek következtetni, hogy a korábban meghatározóvá vált szempontok az újabb elméleti

meglátások tükrében nem feltétlenül tekinthetők kiüresedettnek a móríci próza újraolvasásakor. A *realizmus* mint a romantikához kötődő történeti terminus az alkotások összetettségének feltérképezésében bizonyul hasznosíthatónak: ebben az összefüggésben a szövegeket a különböző stílustörténeti diskurzusok egymással vitázó terepének tekinthetjük, ami úgy teszi újra használhatóvá a realizmus fogalmát, hogy az nem a móríci próza korszerűtlenségét, hanem éppen a jelenkori értelmezés számára is aktualizálható mivoltát hivatott hangsúlyozni. A *valóság és fikció* vizsgálata azt igazolja, hogy a korábban jellemző szembeállítás helyett célszerűbb azokat a teóriákat alkalmazni a szövegértelmezésekhez, amelyek a két közeg átjárhatóságát, egymáshoz viszonyított felismerhetőségüket hangsúlyozza. A *szerezőiség* mint interpretációs modell is hatékonyá tehető ebből a befogadói pozícióból: ily módon nem az válik az olvasás alapvető kérdésévé, hogy mennyiben utal a szöveg alkotójára vagy miként interpretálja a szerző saját művét, hanem sokkal inkább az, hogy miként jön létre és milyen értelemlehetőségekkel bír egy olyan jelentés, amelyet önéletrajznak gondolunk. Különösen sokatmondó ez a kérdésselvetés Mórícz regényeiben, ahol az önéletrajziság kérdése különösképpen is nyilvánvalóvá válik, még hozzá oly módon, hogy az olvasót állandóan kétségben hagyja — ezáltal téve reflektálttá befogadói pozícióját — önéletrajzi és fiktív olvashatóság tekintetében.

A *Légy jó mindhaláligot* újraértelmező fejezet kiinduló megállapítása, hogy a befogadástörténet során ifjúsági regényként olvasott alkotást érdemesebb a nevelődésregény műfaja felől újraértelmezni. Az olvasásra irányuló önreflexív metaforákat elemezve pedig a szöveg egyértelműsítő jelentésadásának lehetősége kérdőjeleződik meg, ami hangsúlyossá teszi, hogy többjelentésű szövegek (s így a regény) egyirányú olvasata annyira leszűkítheti azok szemantikai gazdagságát, hogy az ily módon csak önkényes (félre)értelmezésnek tekinthető. Ennek megfelelően a bibliai intertextusok jelentéseinek számbavétele során arra jut az elemzés, hogy a főhős számára az otthontól való elszakíttottság a metafizikai garanciáit vesztett szubjektum idegenségérzetét, magányát és szorongásait jeleníti meg. A személyiség számára a transzcendencia megtapasztalásának közvetítettsége (vagy épp elérhetetlensége), etikai normáinak írásban (nyelvben) való rögzítettsége és az ebből eredő félreértési lehetőségei jelentik azt a tragikus létértelmezést, amelyet a Mórícz-regény meghatározó felismeréseként tarthatunk számon. Ezáltal képes a szöveg létrehozni egy, az identitás alapkérdései (önmaga és a lét megértése, hivatásának felismerése, a körülötte lévő szűkebb és tágabb világ elfogadása) köré szerveződő olyan összetett jelentést, melyben az olvasó döntésére van bízva, hogy reménytelen példázatként vagy annak kudarcaként olvassa a szöveget.

A boldog ember befogadástörténetének áttekintése arról győzheti meg az olvasót, hogy a mű körül kialakult közmegegyezéssel olvasat vezetett ahhoz a „receptiós hallgatáshoz”, mely az alkotást meglehetősen hosszú ideje övezi. Az újraolvasás meghatározó szempontjaként kiválasztott műfaji megközelítés először az *életrajz* és a *szociográfia* alapján vizsgálja meg a szöveg világának retorikai-poétikai struktúráját. Az elemzés során az elbeszélő és a főszereplő önéletrajzinak tűnő narratíváiról kiderül, hogy nem igazán teljesítik be az olvasó valós életesemények felismerésére irányuló igényeit. Ez pedig arra utalhat, hogy *A boldog ember* az élettörténet hiteles rekonstrukciója helyett elsősorban annak felmutatására törekszik, hogy a vallomások elbeszélés milyen nyelvben létező lehetséges diskurzusok révén juttatható érvényre. A regény összetettségét az is mutatja, hogy a főszereplő/másodlagos elbeszélő a *példázat* felé igyekszik közelíteni saját életelbeszélését, mely által meghatározott és konkrét jelentésű üzenetet kíván közvetíteni az olvasóközönség számára. Az életrajz arról próbálja ugyanis meggyőzni az olvasót, hogy a másodlagos elbeszélőként fellépő Joó György fiatal kora jelentette az igazi boldogságot mind saját maga, mind az őt körülvevő közösség számára. Móricz regényének főhőse élete felidézésekor a *mese* narrációs és retorikai sémája alapján építi fel történetét, ami szoros összefüggésben áll azzal a törekvéssel, hogy a boldogságról szóló példázatát egy mitikusan értelmezett elbeszélés keretei között juttassa érvényre. Ez alapján pedig *A boldog ember*ben olvasható életrajz a mesék azon vágyteljesítő funkcióját igyekszik betölteni, mely a világ tökéletlenségét kívánja helyreállítani a történetmesélés teremtő aktusa révén. A szöveg többértelműségét bizonyítja azonban, hogy a kitűzött elbeszélői célok ellenére nem valósul meg az az óhajtott dialógus, amely a boldog kor másságát jelenvalóvá tudná tenni. A befogadó ugyanis azzal kénytelen szembesülni, hogy elbeszélésben előre eltervezett jelentések nem teremthetők meg automatikusan, hiszen a nyelv a szavak figurális többértelműsége miatt uralhatatlanná válik a(z) (el)beszélő számára. Ha a narrátor egyértelművé akarná tenni a szöveg üzenetét, elbeszélése állandóan reflektált kommentárok lezárhatatlan sorát követelné meg, amely azonban magát az életrajzi történetet számolná fel. *A boldog ember* pedig így azért tekinthető kiemelt jelentőségűnek a Móricz-életműben, mert olyan elbeszélésforma keretei között részesíti a befogadót ebben az összetett olvasói tapasztalatban, amelyet a receptiótörténeti hagyományban a valóságreferens olvasói szokásokat leginkább kielégítő műfajként tartanak számon mind a mai napig.

Az *Életem regényének* újraértelmezését a befogadástörténeti sajátosságok áttekintése mellett egy rövidebb műfajelméleti bevezető előzi meg, mely az *önéletrajzi olvasás* lehetőségeit járja körül. Az áttekintés nyomán az autobiográfiát és az aszerinti olvasást elsősorban olvasói döntésként értelmezem, elsősorban azért, mert az *Életem regényének*

poétikai világa maga bizonytalanítja el az egyértelműsége törekvő (műfaji) befogadást. Ezt a regény szövegének általánosabb irányultságú vizsgálata igyekszik alátámasztani, melynek során a paratextusok, a hely- és időviszonyok, az emlékezésre és a több elbeszélőre épülő narráció elemzése arról győzhet meg, hogy a regény egyszerre tartja fenn a fikatív és az autobiografikus olvashatóságot. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az *Életem regénye* magának az emlékezésnek az aktusát beszéli el, vagyis annak a történetét, ahogyan az önéletrajzi elbeszélő csapongó és számtalan forrásból táplálkozó emlékezete közvetíti (és egyben létrehozza) önmaga számára saját életét. Az önéletrajzi és a fikatív olvasás szerinti értelmezhetőséget boncolgató szakaszt három olyan fejezet követi, mely az önéletrajz élettételeinek a vizsgálatára vállalkozik. A vizsgált három szociális közeg — a család, a falu és a nemzet — helyzetének egy önéletrajzi regényhez képest igencsak részletező ábrázolása azt erősíthetné az olvasóban, hogy a szerző olyan valós keretek közé helyezte az önmegértést, amelyek élettörténetének egy szélesebb perspektívájú elemzését biztosíthatják. Azonban ezt a referenciális olvashatóságot csak részben támogatja a regény, mivel a térbeli kontextusok nyelvi-poétikai megformáltságuknak köszönhetően inkább az emlékezés által létrejövő fikatív/kreált terek, melyek ráadásul egy mitikus világértelmezés részeseivé válnak a szövegben. Az *Életem regénye* értelmezésének utolsó fejezete arra keresi a választ, hogy miképpen formálódik az elbeszélés révén konstruálódó önéletrajzi identitás. Móricz regénye ennek megfelelően az írás felszámolásának történeteként olvasható: az emlékek felidézése hozzásegíti ugyan az elbeszélőt a múlt megértéséhez, azonban megakadályozza (vagy legalábbis korlátozza) a vallomástevés lehetőségét (aminek célja, de egyben forrása is a régi bántalmak felelevenítése lenne). Miközben tehát az elbeszélő megpróbálja megalkotni saját identitástörténetét, azzal szembesül, hogy épp ezáltal járult hozzá az önazonosságát biztosító megszólalás megsemmisítéséhez. Az *Életem regényének* szubjektumfelfogása tehát megkérdőjelezi a személyiség egységét és az én elbeszélhetőségének problémátlanságát valló poétikai elképzeléseket.

Az *Árvácska* recepciójának áttekintése azt veszi számba, hogy mi az oka az elismerő értékelés és az interpretációs „némaság” regény olvasását kísérő kettősségének. A regény referenciális és mitikus értelmezhetőségét az *Árvácska* kezdetének szövegre koncentráló, „szoros olvasása” érzékelteti, melyben a hely- és időjelölések és a XIX. századi költészet tájleírását, illetve a bibliai teremtéstörténetet evokáló bevezetés egyszerre teremti meg e kétféle közelítés lehetőségét. Ez alapján pedig a regény olyan példázatként olvastatja önmagát, mint amely a létezés egzisztenciális kérdéseit állítja az elbeszélő események középpontjába. A szenvedéstörténet példázatos olvashatósága természetesen nemcsak a

bevezető sorok értelmezésekor érvényesíthető, hanem a regény egészére vonatkozóan is, amint azt az általánosabb nézőpontú elemzés is feltárja a disszertációban. A szöveg ennek megfelelően a befogadót úgy képes részeltetni az *Árvácskát* ért gyötrelmek „átélhetőségének” tapasztalatában, hogy a szenvedés nem pusztán a történések eseményjellegéből, hanem sokkal inkább elbeszélésének a módjából adódik. Vagyis a szöveg a Másik kínjainak idegenségét különféle retorikai műveletek segítségével teszi az olvasó tapasztalatává. Ebből következően az *Árvácska* szövege a nyelvi formálás révén történő jelentésképzésre, és nem az események elősorolására hagyatkozó szemantikai potenciálra támaszkodik. A példázatos jelentést a regény névadásának különféle variációi is erősíthetik a befogadóban: a név a hatalmi manipuláció eszközévé válik, aminek köszönhetően az *Árvácska* az emberi szubjektumot olyan létezőként gondolja el, aki számára csupán az egyetemes érvényű árvaság, magány és a világnak való kiszolgáltatottság alapélménye válik meghatározóvá, olyannyira, hogy evilági keretek között semmi nem képes garantálni számára a lét értelmezhetőségét. Ezt az értelmezést azonban az árnyalja a regényben, hogy az egyes fejezetek zsoltármegjelölése a szöveget panaszimaként olvastatja. Ily módon az *Árvácskát* olyan megszólalásként tekinthetjük, amelyben a beszédre és a nyelvi reflexióra képtelen, szenvedésre ítéltett gyermek *helyett* az elbeszélő történetmondása fogalmazza meg a panaszos imádságot. A panaszimaként interpretált elbeszélést úgy értelmezhetjük ennek megfelelően, mint ami kettős értelemben próbálja meg a világ tökéletlenségét helyreállítani. Egyfelől az olvasóra gyakorolt hatás révén kívánja azt elérni, hogy a boldogtalanságnak a szövegen kívüli világban véget vessen, másrészt az isteni világrend helyreállítását a panasz kimondásával, a nyomorúság és a szenvedés elbeszélésével kívánja felszámolni úgy, hogy megpróbál érvényt szerezni a gondviselés evilági működőképességének. A szöveg jelentése azonban azért válik összetetté, mert színre viszi azokat a kételyeket is, amelyek e stratégia hatékonyságát kérdésessé teszik.

Az utolsó fejezet kitekintő jellegű, de erősen vázlatos megállapításai az értelmezések során alkalmazott szempontokat más szövegekre is alkalmazhatónak tartják, ezzel is hangsúlyozva a móríci próza további újraolvasásának folytathatóságát. A regényelemzések alapján végső konzekvenciaként levonható, hogy Mórícz művészete számos olyan kérdést rejt még magában, amely továbbra is biztosíthatja a szerző alkotásainak kitüntetett helyét a magyar irodalom kánonjában.

Publikációk az értekezés témájában:

1. *A személyiségfejlődés és a nevelődés példázatának olvasási lehetőségei a Légy jó mindhalálíggban = A Móricz Zsigmond Társaság emlékkönyve (1992–2002)*, szerk. FÖLDESZDY Gabriella, DR. SIN Edit, SZARVAS Rita, Szentendre, 2003, 157–178.
2. *Személyiségfejlődés, nevelődés, költői identitás: A Légy jó mindhalálígg példázatosságának olvasási lehetőségei*, Hitel, 2003/4, 53–69.
3. *A falu személyiségformáló világa az Életem regényében*, Hitel, 2004/7, 56–63; Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2004/4, 406–412; = *Évfordulós tanácskozások 2002–2004*, Szatmárnémeti, 2005, 380–386.
4. *Mese a boldogságról: Pélázat és irónia A boldog emberben*, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2004/4, 422–429.
5. *Pélázat, mese és irónia A boldog emberben = Az újraolvasott Móricz*, szerk. ONDER Csaba, Nyíregyháza, 2005, 90–119.
6. *Az elbeszélés mint imádság: A szenvedés kimondásának és eltörlésének lehetőségei az Árvácskában*, Hitel, 2006/3, 84–107.